

І. С. Корчемна
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

КОМПЛЕКТУВАННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: СУЧАСНИЙ СТАН

Для процесу комплектування Інституту рукопису НБУВ (далі – ІР НБУВ) на сучасному етапі характерним є поповнення фондів, що надійшли в перші роки функціонування Бібліотеки (починаючи з 1918 р.), за рахунок документальних матеріалів організацій та установ, ліквідованих радянською владою, особистих архівів та колекцій приватних осіб, зокрема, відомих учених, викладачів навчальних закладів Києва та України, а також державних діячів. Прикладом цього є комплексний фонд № 397, сформований у 2006 р. шляхом штучного об'єднання розрізаних рукописних матеріальних (інвентарних) книг та каталогів ліквідованих у 1920–1930-х роках бібліотек навчальних закладів та установ, матеріали яких зберігалися в ІР, зокрема: Білоцерківської гімназії, Всеукраїнської академії наук, Статистичного комітету, Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів, Київської духовної академії, Київської Першої гімназії, Києво-Печерської Успенської лаври, Київського інституту народного господарства (кол. Київський комерційний інститут), Колегії Павла Галагана та ін.

При комплектуванні ІР особлива увага звертається на поповнення фондів рукописними книгами – як церковними, так і світськими, документами дореволюційного періоду, які є джерелами з історії науки та культури.

Так, восени 2001 р. до ІР НБУВ надійшла пам'ятка української конфесійної традиції – Євангеліє XVI ст. Свого часу Євангеліє придбав та передав президенту Фонду сприяння розвитку мистецтв А. Толстоухову відомий вчений-бібліофіл О. Пилипенко. В свою чергу, А. Толстоухов подарував пам'ятку XVI ст. НБУВ. Ру-

копис писаний церковнослов'янською мовою української редакції, текст майже повністю зберігся¹.

Пріоритетним у формуванні рукописного фонду ІР НБУВ є комплектування особистими архівами та колекціями видатних діячів науки і культури сучасності (істориків, археологів, письменників, поетів, драматургів, художників та ін.)². Критеріями при визначенні кола осіб, документи яких підлягають прийняттю на державне зберігання, є: значення особи для розвитку науки, культури або інших галузей суспільного життя; роль особи в якості учасника або очевидця видатних подій; важливість установи – місця служби фондоутворювача та значущість історичного періоду, в якому проходив життєвий та творчий шлях особи; родинні, творчі, товариські та службові зв'язки особи.

Серед значних за обсягом надходжень Інституту варто виокремити архів В.В. Кислова (1943 р. н.), Президента Аерокосмічної Академії України, члена Незалежної Алмазної Асоціації, який у листопаді 1995 р. особисто передав на постійне зберігання до ІР НБУВ власні матеріали. Документи архіву, опрацьовані в 2000 р., ілюструють історію розвитку вітчизняної аерокосмічної науки і техніки, машинної техніки, будівництва та архітектури, знайомлять з винаходами в різних галузях технічних наук.

У 1997 р. в дар ІР НБУВ був переданий архів відомого науковця, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Ф.П. Шевченка (1914–1995). Серед документів, що складають фонд № 349, – наукові та творчі рукописи вченого, підготовчі матеріали до них, рецензії на роботи інших авторів, рецензії на наукові праці Ф.П. Шевченка, бібліографія праць науковця, документи службової та викладацької діяльності, біографічні матеріали, листування, документи родичів фондоутворювача, матеріали різних осіб, фотографії. Загалом архів містить 1378 од. зб.

Того самого року до ІР НБУВ надійшов особистий архів П.М. Шморгуна (1921 р. н.) – педагога, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки Української РСР. Переважну частину архіву складає епістолярна спадщина вченого, сформована з листів учасників революційного руху 1905–1907 рр., російських істориків та вчених з інших республік колишнього СРСР, зарубіжних науковців, фахівців-істориків з різних міст України. Серед документів – списки друкованих праць П.М. Шморгуна та його біографічні матеріали. Фонду надано № 360, і він складається з 445 од. зб.

Поміж архівів, які поповнили склад особових фондів Інституту протягом останніх років, значне місце займає архів українського графіка, майстра станкової та книжкової графіки, екслібрису, заслуженого художника України Г.В. Малакова (1928–1979). Комплектування фонду відбувалося впродовж 1999–2004 рр. Матеріали надійшли до ІР НБУВ через відділ образотворчого мистецтва НБУВ від архівовласника – Д.В. Малакова, брата фондоутворювача. Архів, якому надано № 373, містить 704 од. зб. і складається з документів біографічного, господарчо-майнового характеру, спогадів про фондоутворювача та матеріалів інших осіб. Переважна частина фонду – епістолярна спадщина Г.В. Малакова, а також творчі матеріали, листування та рецензії на драматичні твори батька фондоутворювача – В.Ф. Малакова.

Архівні фонди ІР НБУВ комплектуються передусім через отримання документальних комплексів у дар, у тому числі, – за заповітом. Документи можуть передаватися як громадянами України, так і підданими іноземних держав.

Упродовж останніх років до ІР НБУВ громадянами України було подаровано ряд архівів, а саме: історика, археолога, мистецтвознавця, доктора історичних наук М.Ю. Брайчевського (1924–2001); українського письменника, поета Г.О. Коляди (1904–1941); 28-річного студента-математика Л.С. Голобородька (1916–1944), родом з Полтавщини, командира взводу Гомельської дивізії, про героїчний подвиг якого в роки Великої Вітчизняної війни йдеться в книзі Ф.Г. Булатова “Будни фронтових лет”, що зберігається в його архіві; археографа, головного бібліотекаря відділу рукописів ЦНБ АН УРСР А.Г. Адаменко (1914–1989); українського живописця, заслуженого діяча мистецтв УРСР В.Ф. Овчинникова (1907–1978); історика, фахівця з історії Середньовіччя Італії, Іспанії, Португалії В.К. Піскорського (1867–1910); лікаря-психіатра, професора, доктора медичних наук А.Ю. Вияснівського (1898–1970); мистецтвознавця Я.О. Риженка (1892–1974); лікаря-анестезіолога, поета-аматора, дисидента часів СРСР В.М. Лелюха (1936 р. н.); актриси, заслуженого працівника культури УРСР В.Ф. Расенко (1922–1990); журналіста, кіносценариста, письменника М.А. Шудрі (1935 р. н.); українського письменника, публіциста, громадського діяча В.П. Гамана (1937 р. н.).

Матеріали від іноземних громадян, як правило, надходять до ІР НБУВ через громадські організації та державні установи. Саме

так було отримано архів лікаря-психіатра, відомого правозахисника, колишнього дисидента та політв'язня, відповідального секретаря Асоціації психіатрів України та директора Українсько-Американського бюро захисту прав людини С.Ф. Глузмана (1946 р. н.): документи було передано Міжнародним центром “Женевська ініціатива в психіатрії” за сприяння Служби безпеки України в 1997 р. Архів, матеріали якого були опрацьовані в 2003 р., містить 407 од. зб. У фонді зберігаються вірші, проза, біографічні матеріали та фотографії С.Ф. Глузмана. Значний науковий інтерес складають листи в'язнів совісті з радянських в'язниць, таборів та місць заслання до С.Ф. Глузмана. Серед них – листи З.П. Антонюка, М.А. Горбала, В.В. Марченка, Є.О. Сверстюка, І.О. Світличного, В.С. Стуса, О.Г. Боннер, А.Д. Сахарова, І.О. Кандиби, Ю.В. Дзюби, а також листи з неволі самого С.Ф. Глузмана до батьків.

У 1998 р. Адміністрацією Президента України на постійне зберігання до НБУВ було передано певні архівні матеріали видатного українського історика, громадського і політичного діяча М.С. Грушевського (1866–1934), подаровані в 1997 р. Президентом Чеської Республіки В. Гавелом Президентові України Л. Кучмі. Опрацьований 1999 р. фонд сформований з архівних документів, пов'язаних з “празьким” періодом еміграції М.С. Грушевського, що висвітлюють його зв'язки з першим Президентом Чехословацької Республіки Т.Г. Масариком та чеськими вченими-україністами.

У 2002 р. фонди ІР НБУВ поповнилися архівними матеріалами митрополита Іларіона (1882–1972), церковного та громадського діяча, мовознавця, історика Церкви. Архів було передано в Інститут рукопису НБУВ на постійне зберігання М.С. Тимошиком, головою Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка), який є розпорядником особистої колекції доньки митрополита Іларіона Лесі Огієнко-Біди з Монреала (Канада). Архів складається з 533 од. зб. та має № 379. Серед документів фонду – список стародруків українських друкарень, лексична картотека української мови, тези проповідей, послання різдвяні та великодні; звернення та настанови до духовенства, грамоти про рукоположення, програми та плани церковних конференцій, список духовенства УГПЦ, листування з митрополитами Іоаном, Никанором, архієпископами Михайлом, Мстиславом та ін.

Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України в 2004 р. були пере-

дані архівні документи П.Я. Дункана (1879 – ?), поручика Російської імператорської армії та флоту, який у 1922 р. емігрував до США. Документи архіву надійшли в дар Україні від громадянина США Джона Тезки за сприяння посольства України в США та МЗС України. Наукове опрацювання архіву було здійснене в 2004 р., як наслідок – сформований фонд № 413, що складається з 122 од. зб. і містить матеріали з історії української еміграції початку ХХ ст.

Поповнення фондів ІР, крім отримання в дар, відбувається за рахунок купівлі документів у приватних осіб (безпосередньо або через букіністичні магазини). Саме так у 1993 р. до ІР НБУВ надійшов архів правознавця, академіка ВУАН І.О. Малиновського (1868–1932): частину матеріалів було придбано в онуки академіка М.Ц. Шабат. Описаний в 2004 р. фонд складається з автобіографічних документів, щоденників, лекційних матеріалів, листування, спогадів родичів та ін.

Ще одним із шляхів поповнення рукописних фондів ІР є отримання матеріалів по внутрішньому обміну з бібліотек та музеїв України. Крім того, фонди ІР НБУВ комплектуються документами на нетрадиційних носіях (мікрофільми, дискети тощо). Здебільшого, це копії, виготовлені дослідниками рукописних матеріалів в інших сховищах (вітчизняних та зарубіжних), а також за рахунок цілеспрямованого копіювання найцінніших рукописних пам'яток історії та культури з рукописного фонду ІР.

Останнім часом співробітниками Інституту рукопису опрацьовуються такі архіви: літературознавця Т.О. Терещенко (1917–1995); письменника, прозаїка П.П. Панча (1891–1978); письменника-дисидента М.К. Холодного (1939–2006); філософа К.П. Шудрі (1934–1996); історика О.С. Компан (1916–1986); прозаїка, публіциста, журналіста, сценариста, громадсько-політичного діяча О.Т. Гончара (1918–1995); філолога, етнографа, професора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка А.О. Білецького (1911–1995); прозаїка, літературознавця, громадсько-політичного діяча Д.М. Косарика (1904–1992); драматурга О.Ф. Коломійця (1919–1994), а також архівні документи Українського Вільного Університету в Мюнхені.

Завдяки дарам спадкоємців протягом 2004–2007 рр. рукописні фонди ІР НБУВ поповнилася особовими архівами: видатного композитора, піаніста та педагога В.С. Косенка (1896–1938); доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки УРСР І.М. Кулиничка (1924–2002), мистецтвознавця Інституту Укрпро-

ектреставрації Л.М. Крощенка (1936–2004); літературознавця, поета С.А. Крижанівського (1911–2002), а також архівом літературознавця Т.П. Маєвської (1928–?), що був переданий відділом рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Крім того, комплектування фондів ІР відбувається завдяки періодичному надходженню поодиночних документів та документів до архівів, які надійшли раніше і зберігаються в ІР НБУВ.

Так, до фонду А.Ю. Кримського було долучено 10 фотографій його родини та секретаря, які надіслав В.М. Хоменко. Колекція рукописів з історії літератури поповнилася автографом статті Леся Курбаса “Молодий театр (генеза – завдання – шляхи)”, який надійшов до ІР НБУВ від М.І. Кратка, професора Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Поодиночні документи доповнили фонди В.С. Іконникова та Г.Ф. Вороного.

Нині новими надходженнями доукомплектовуються деякі архівні фонди, зокрема літературознавця Є.П. Кирилюка, краєзнавця М.В. Гориновича, літературознавця, журналіста В.П. Мацька та ін.

Документи з архівних фондів ІР НБУВ широко використовуються дослідниками та активно залучаються до наукового обігу у вигляді монографічних та науково-довідкових видань.

¹ *Гнатенко Л.А.* Євангеліє середини ХУІ ст. з Оринина // АРТ-панорама. – 2001. – № 11 (16). – С. 14–15.

² Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – 657 с.